

Адриана Сърбова¹

СКАЛАТА И СЪВРЕМЕНОТО САКРАЛНО ПРОСТРАНСТВО

Adriana Sarbova

THE ROCK AND THE CONTEMPORARY SACRED SPACE

Abstract: Some of the earliest sacred places were the caves and the megalithic structures – single pieces or a composition of large stones. What is common between them is the material used, namely the rock. In prehistory and in antiquity, the Earth as a nature element with its two representations – the rock and the soil, were attributed to the Great Mother Goddess. Stone has always been used for creating sacred spaces, but over the centuries, it has lost its primal rough look. However, at the beginning of the 20th century, its original aesthetics has turned into a source of inspiration for impressive sacred architecture. This trend can be traced until today. This article examines the roots of the rock-based architectural archetypes in order to explain its symbolic and psychological effects. To clarify this architectural and social process, it presents and analyzes a selection of contemporary sacred spaces, inspired by the aesthetics and symbolism of the rock and based on ancient architectural models, starting from an iconic project by Le Corbusier.

Keywords: rock; archetype; cave; megalith; contemporary sacred architecture.

Обр. 1. Вход към пещерно образувание в района на Карлуково, България, напомнящ на входовете на готическите катедрали.

Сн. А. Сърбова

¹ adriana_sarbova@yahoo.com

В последните десетилетия се забелязва стремеж за преоткриване на първообраза на сакралното пространство (Cavarra Britton 2010). Парадоксално, търсенето на новия облик на храма, загубил сякаш силата на въздействието си за съвременния високотехнологичен човек се оказва свързан с поглед назад – към епохата, когато са се появили първите архитектурни форми, асоциирани с култова дейност. Много архитекти намират вдъхновение именно в античността (Scully 2010: 40), когато сакралното пространство е било част от природата и техните съвременни интерпретация на тази тема създават произведения, в които скалата като природен елемент е централна тема и търпи различни модификации.

Изследването на този феномен, представен в настоящата статия започва с анализ на символиката и смисъла на скалата в най-ранните архитектурни форми, свързани със сакралното и сакралното преживяване, които са се превърнали в архетипи. Скалата като един от образите на елемента земя създава специфична атмосфера и има характерно въздействие. Дълговечността на този материал я превръща в носител на идеята за нещо отвъд времето, в носител на памет, а в контекста на настоящото изследване и в мост, пренасящ идеи за първичното, най-вероятно интуитивно възникнало усещане за сакрално пространство в съвременната сакрална архитектура.

Скалата и сакралната архитектура

Още преди да са се изградени специални архитектурни съоръжения за сакрални пространства, такива са били идентифицирани, понякога дооформяни сред природата (Фол, В. 2007 40–43, 62). Природните стихии са управлявали живота на човека, затова естествено са се превърнали в обект на обожествяване и умилюване. Природните елементи от своя страна представляват неразрушими и неунищожими субстанции. От всички тях обаче най-лесна за модификация е земята/ скалата. Превръщайки се в материал за съзидателната дейност на човека, тя в известен смисъл го доближава до Бога като творец. Причините за въздействието и значението на камъка и скалата за човека са били обект на изследване за редица учени.

Последователката на Юнг – Мари-Луиз фон Франц казва за камъка, че той *„символизира може би най-простото и най-дълбоко преживяване – преживяването на нещо вечно, което човек може да изпита в моментите, когато се чувства безсмъртен или недосегаем“* (Фон Франц 2002: 246). Тя добавя, че *„много религиозни култове използват камък, за да обозначат Бог или мястото за преклонение“* (Фон Франц 2002: 247). Според Мирча Елиаде: *„Скалата му разкрива (на човека – бел. авт.) нещо, превъзхождащо случайността и ненадеждността на човешкото съществуване, а именно – абсолютния начин на битие. Нейната устойчивост и неподвижност, размерите ѝ и дори необикновените ѝ очертания не съдържат нищо човешко: те свидетелстват за присъствието на нещо, което предизвиква възхищение и ужас, примадва и заплашва. В нейното величие и твърдост, във формата и цвета ѝ човекът открива реалност и сила, принадлежащи към свят, различен от профанния, към който принадлежим.“* (Елиаде 2012: 237). С особена (божествена) сила се счита, че са заредени необработените камъни, затова в „Изход 20:25“ е написано, че храмовете трябва да се изградят от необработени камъни (Chevalier, Gheerbrant 1996: 932). В „Книгата на символите“ се казва, че *„В сравнение с нашия кратък човешки живот, камъкът става символ на дълговечността и се свързва с идеята за вечността“* (Ronnberg, Martin 2010: 106). Според „Речника на символите“ *„камъните са символи на Земята“* (Chevalier, Gheerbrant 1996: 933). В тракийската религиозна доктрина скалата е персонифицирана в образа на Великата Богиня-майка (Фол, В. 2007: 136). Счита се, че докосването на скалата от слънчевия лъч представя йерофанията (свещения брак) между нея и слънчевия ѝ син Дионис, от който се ражда царят – жрец (пак там).

Скалата е елементът, който е в основата на две от най-ранните форми на сакрално пространство, превърнали се и в архитектурни архетипи – **скалната пещера и мегалитните структури** (най-общо – менхири, кромлехи и долмени)².

² За мегалитите в Тракия виж (Венедиков, Фол, А. 1976), както и (Фол, В. 2000) и (Фол, В. 2007).

Порфирий казва в произведението си „Пещерата на нимфите“, че „В най-стари времена предците ни, още преди да изнамерят храмовете, посвещаваха на боговете пещери...“ (Porph. De Antro Nymph. p. 70, 10–15).

Характерното за **пещерата** като пространство са облите меки форми, еднородната структура и усещането за подслон и почти сливане със земята. Безкраят на земната маса, ограждаща пещерата носи силата на първичното, на природната стихия, както и усещането за дълговечност и памет. Пещерата загражда пространство, което започва да има различно въздействие чрез пространствените си характеристики. Специфичната атмосфера вътре стимулира въображението и поражда асоциации, например с идеята за отвъдното (Ronnberg, Martin 2010: 112; Генов 2018: 198). Свързва се и с ритуали по инициация (пак там). За това спомагат някои особености на повечето пещери – сумрачната обстановка; флуидните форми; липсата на ясни пространствени граници, дефинирани геометрични направления и усещане за ортогоналност; неутралните цветове; усещане за безкрайност на материята (скалата), която огражда пространството. Тези характеристики до голяма степен обуславят и препратките към космоса (Porph. De Antro Nymph. p. 70, 10–15; Фол, В. 2000: 184–193) – другата „бездна“ за човешкото съзнание.

Образът на пещерата, идентифициран като сакрално пространство може да бъде търсен още в праисторията, но тя е припозната като такава от множество религии и учения (Chevalier, Gheerbrant 1996: 167–172; Ronnberg, Martin 2010: 112; Генов 2018). Едни от най-ярките примери за това са митраистичните храмове, които са представлявали пещери или постройки, наподобяващи пещери – т.нар. спелеуми (Арександров 2011: 46).

Интересен феномен е и приемствеността, свързана с припознаване и преизползване на езически пещерни светилища, превърнати в християнски параклиси, като например скалния параклис в м. Глухите камъни, скалната църква Св. Петка в гр. Трън (обр. 3.), пещерата Св. Марина в Странджа и др.

2.

Обр. 2. Скален параклис в резерват Яйлата, България. Сн. А. Сърбова

3.

Обр. 3. Скалната църква Св. Петка в гр. Трън, България. Сн. А. Сърбова

Освен в архетипа на пещерата, скалата участва като материал и образност и в едромасщабни структури – **мегалити**, за които са характерни някои особености. Те представляват един или композиции от свободностоящи обработени или не каменни късове (Вж. напр. Венедиков, Фол, А. 1976: 36; Фол В. 2000: 7). При тях все още се усеща първичността на скалата като материя, но вече еднородността я няма. Тук въздействието се дължи на мащаба, като прави впечатление и желанието за създаване на геометрия и пространства, наподобяващи природните такива или следване на принципи и закономерности от природата. Докато менхирът и кромлехът (обр. 4.) се състоят от един или няколко скални елемента, то при долменът вече може да се говори за оформено пространство (обр. 5.).

4.

Обр. 4. Кромлехът при с. Долни Главанак, община Маджарово, България. Сн. А. Сърбова

5.

Обр. 5. Долмен „Плочата“, община Брезово, България. Сн. А. Сърбова

От един момент нататък камъкът става основният строителен материал на сакрални градежи (вж. Фол, В. 2012: 20–62), затварящи пространство, но все още остава зареден с конкретен смисъл и символика. Той изгражда пространства, в които лесно могат да се разпознаят архитектурните модели от споменатите по-горе най-ранни култови места. **Каменният градеж** напомня на пространството в пещерата, оформено от скалната повърхнина, както и на долмена. Менхирът – вертикалата, излизаща от земята и насочена към небето тук може да бъде търсена както в имажинерната композиционна ос в центъра на основното помещение на сакралното пространство – *axis mundi*, така и в материалния образ на колоната, която изпълнява едновременно конструктивна роля, но също така запазва смисъла на вертикалното направление, обвързано с абстрактната връзка между световите, но и със стремежа към небесното и духовното, противопоставящо се на хоризонталната равнина, символизираща земята.

През следващите епохи развитието на сакралната архитектура и обработката на камъка достига до такава виртуозност, че почти губи своята същност и характеристики – особено при „каменните дантели“ в готическите катедрали, които се доближават повече до усещането за дух, отколкото за материя и първичност. Въпреки че образът на пещерата никога не изчезва напълно в асоциацията за сакрално пространство, едва в началото на 20ти век той се превръща във вдъхновение за църквата на Модернизма и се оказва в центъра на трансформацията на образа на християнския храм.

Съвременни сакрални пространства

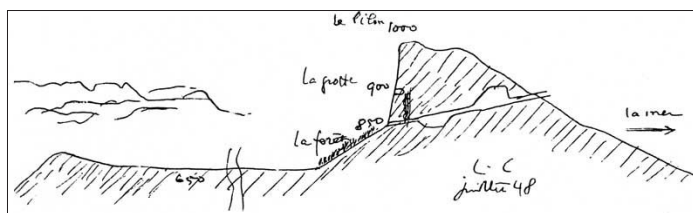
Промените в обществения живот през последните два века довеждат сякаш до промяна в ценностите, както и в разбирането за „сакрално“. Архитектурата на сакралното пространство също е принудена да търси своята нова идентичност и актуалност (Cavarra Britton 2010). Важен момент за развитието на сакралната архитектура е творчеството на френско-швейцарския архитект Льо Корбюзие (Cavarra Britton 2010: 13–14; Samuel, Linder-Gaillard 2013: 54–57), който също като Луис Кан споделя интереса към древните сакрални места като извор на вдъхновение (Scully 2010: 44). Периодът съвпада и с революционни промени в църквата като институция във Франция (Samuel, Linder-Gaillard 2013: 54–57). Вероятно този факт, наред с широките интереси в областта на духовното на Льо Корбюзие, които обхващат орфическото учение и катарските пещерни храмове във Франция (Samuel, Linder-Gaillard 2013: 41), се оказват негово вдъхновение в търсенията на съвременния храм. Една от емблематичните му църкви – капелата в Роншан, посветена на Дева Мария, е оприличавана на пещера (Scully 2010: 40), но и наричана „древно чудовище“ (Scully 2010: 42).

Още по-смел обаче е негов проект, който предвижда сакрално пространство, което пресича планинския връх (скален масив). Това е планината La Sainte Baume в Прованс, където според местната легенда Мария Магдалена е прекарала последните години от живота си (Samuel, Linder-Gaillard 2013: 65; Grispan 2013: 33). Прави впечатление явното желание на архитекта за интерпретиране на темата за пещерата като сакрално пространство, а интересът към двата най-ярки женски образи от християнството – тези на Дева Мария и Мария Магдалена според някои изследователи може да се асоциира с женското езическо божество, което в древността е олицетворявало самата природа (Linder-Gaillard 2013: 108). Тази връзка между скалата/земята и женския образ е усетена от Льо Корбюзие (Linder-Gaillard 2013: 55) и сякаш се преоткрива и използва като изразност и днес.

Моите изследвания на сакралната архитектура от последните няколко десетилетия показват, че все повече съвременни архитекти черпят вдъхновение от първите сакрални места. Те разчитат на силата и първичността на необработения камък като маркер за свещено място, както и двата архетипа (пещерата и мегалитите), базирани основно на скалата като изграждаща субстанция, но и като носител на определена символика и смислов заряд. Това е и една от посоките, които могат да се отчетат в развитието на съвременното сакрално пространство – обръщане към древността и търсенето на силата на първичните елементи и структури (Сърбова 2017).

Съвременната пещера

Илюстрирането на концепцията за пещерата като търсена форма в съвременното сакрално пространство започвам с архитектурното решение на базилика на Льо Корбюзие в планината La Sainte Baume (обр. 6). Официално това е проект за базилика, посветена на Мария Магдалена, но всъщност архитектът, както и собственикът на земята и поръчител на сградата искат да построят универсален храм и орфическата доктрина се оказва подходящото вдъхновение (Samuel, Linder-Gaillard 2013: 68).

Обр. 6. Проекта за подземния храм в La Sainte Baume, Льо Корбюзие, вертикален разрез. LCF 13 1 от (Grispan 2013: 34).

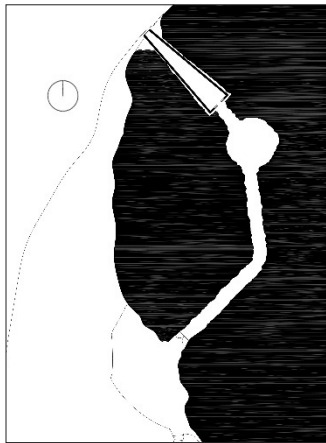
Предвижда се създаване на подземно пространство, разположено в планинския масив (в скалата). Образът на пещерата идва като вдъхновение както от самото място, където според местната легенда Мария Магдалена е живяла в пещера в подножието на връх Le Pilon (Samuel, Linder-Gaillard 2013: 65). Влияние оказва и катарската подземна катедрала в Орнолак (Samuel, Linder-Gaillard 2013: 66), както и неолитните пещери наред с катакомбите в Рим и Париж и смятаните за техни „наследници“ катедрални крипти (Samuel, Linder-Gaillard 2013: 67).

Разреза на последния вариант на проекта силно напомня на скица от книгата на Льо Корбюзие „Поема за правия ъгъл“, която според неговите изследователи е вдъхновена от идеите на орфизма и питагорейството (Samuel, Linder-Gaillard 2013: 44–54). Концепцията предвижда подземен коридор, минаващ през планината с два входа. Коридорът свързва последователно едно пространство с форма на долната половина на сфера и едно с формата на горната част на полусфера, стигайки до втори отвор в скалата, през който навлиза светлина и се открива гледка към морето. Както в скиците на Корбюзие, и тук хоризонтът на морето се счита, че символизира линията на смъртта (Grispan 2013: 35), или на представата за сакралното (Grispan 2013: 38). Проектът не е осъществен, но все пак остава в архитектурната история с уникалната си концепция за орфически храм (Samuel, Linder-Gaillard 2013: 76), както и със смелото си решение за преминаване през скалата. Революционен не само в архитектурно отношение, но и провокативен към християнската църква, намекващ за паралел между Мария Магдалена и Богинята майка (Samuel, Linder-Gaillard 2013: 63, 79) и повдигащ въпроса за древните орфически сакрални места, за каквито могат да се считат и някои тракийски култови сгради под могилен насип³ (Вж. Сърбова 2022). В La Sainte Baume могат да се открият и препратки към пещерата на нимфите (Grispan 2013), описана в „Одисея“ на Омир (Hom. Od. 13, 102–112), както и в едноименното произведение на Порфирий (Porph. De Antro Nymph.). Двете врати на пещерата се приема, че символизируют влизането и излизането от този свят (Porph. De Antro Nymph. p. 71, 15–23), едната е за хората, а другата за боговете и безсмъртните (Пак там). Това може да се мисли като космогоничен модел (Grispan 2013: 36), както и като метафора за цикъла на живота, а скалата материализира тази концепция, така че тя да може да бъде пресъздадена и преживяна като вид сакрално пространство.

Десетилетия по-късно, през 2009г. друг швейцарец под псевдонима Not Vital създава пространство, което е много сходно на подземната базилика на Льо Корбюзие, наричайки го „Not Ona“ (обр. 7. и 8.). То е част от серия проекти под името “House to Watch the Sunset”⁴. И докато останалите произведения от серията са определени от автора си като SCARCH – смесена форма между архитектура и скулптура (Not Vital 2020: 245), когато купува малкия остров в Патагония, където да създаде поредната „къща“, той осъзнава, че контекстът изисква различен подход. Установява също така, че островът всъщност е скален къс от мрамор. Затова решава, че тази „къща за наблюдение на залеза“ ще бъде вкопана в скалата (Not Vital 2020: 247). Самият Not Vital сравнява своите произведения с религиозни сгради (Пак там). И въпреки че това не е храм в ортодоксалния смисъл на думата, то е място за преживяване и синхронизиране с цикличността, с ритъма на природата чрез наблюдаването на залезите. Изолацията на скалата позволява съзнанието да се обърне навътре към себе си. Пещерата дава настройката и погледа навътре.

³ С уговорката, че религиозната доктрина на траките е тракийският орфизъм, предшестваш елинския, който визира Льо Корбюзие и неговите изследователи. Общият контекст на двете учения си приема, че е питагорейството като (Фол, А. 1990: 174; Русева 2013: 106).

⁴ На бълг. език: „Къща за наблюдение на залеза“.

7.

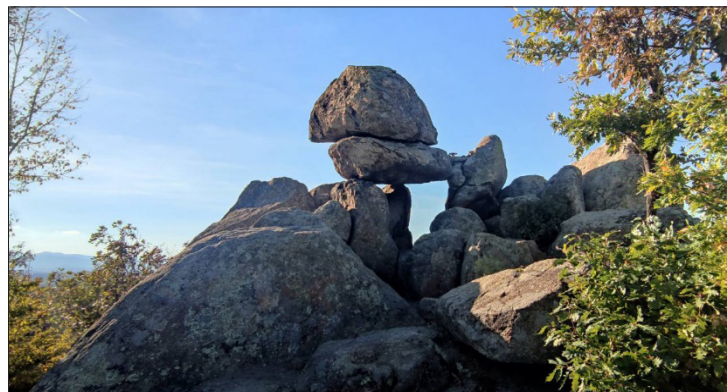

8.

Обр. 7. План на съоръжението *Not Ona*, автор: © *Not Vital Studio*, www.notvital.com

Обр. 8. Снимка към острова, на който се намира съоръжението *Not Ona*, автор: © *Not Vital Studio*, www.notvital.com ⁵

Места за наблюдаване на залеза е имало и в древността – така наречените „слънчеви порти“, каквито са създавали и траките. Една от най-известните е тази до Бузовград (обр. 9.).

Обр. 9. Мегалитната порта край Бузовград, сн. А. Сърбова

Вдъхновение в образа на пещерата като древно сакрално пространство намира и известното архитектурно бюро *Herzog & de Meuron* за крайпътната църква (*Autobahnkirche*), която проектират през 2019г. за Андеер, Швейцария (Обр. 10.).

10.

11.

Обр. 10. и 11. *Autobahnkirche*, автор: *Herzog & de Meuron*, визуализация: © *Herzog & de Meuron*

⁵ Изказвам благодарност към *Not Vital Studio* за предоставените материали за сградата, вкл. снимките от обр. 7 и 8.

В търсенията им за създаване на пространство, което да осъществи прехода от шума на магистралата към спокойствието на заобикалящата природа, а метафорично от звуците на външния свят към вътрешния свят на човека, те откриват подходящо решение в органичните форми, характерни за човешкия органзъм (и по-специално анатомията на ухото, изследвайки трансформацията на вълните в звук), но и в образа пещерата като архаична сакрална форма⁶. Разположен в близост до антично култово място⁷ в Цилис се оказва контекстуалният довод за окончателния избор за формообразуване за новата църква. Пещерната форма може да бъде припозната в последното от серия помещения в проекта на Herzog & de Meuron.

Входът към сакралното пространство на горно ниво е маркиран от 3 издигащи се стени, две от които наклонени към мястото на достъпа (обр. 11.). Те внасят естетика от мегалитната архитектура, служейки за маркер в околността. Сградата може да бъде възприета като трансформиращ път, базиран на конкретни пространствени форми, светлинни и звукови въздействия, превръщащ стерса и динамиката на магистралата (ежедневието) в сакрално преживяване, преоткриващо свещеността на природата (www.herzogdemeuron.com).

Представените проекти до известна степен показват различни съвременни интерпретации на темата за скалната пещера като сакрално пространство, разположено под земята или в скалата. Такова архитектурно решение използва подземното разполагане като начин за изолиране от светския свят, от „шума“ на ежедневието, като метод „да чуеш“ вътрешния си глас. Този ефект е в основата на сакралното преживяване в тези съвременни храмове, наред с усещането за сливане със земята като вид „заземяване“ във философския и духовен смисъл на думата, за осъществяването на вероятно загубената връзка със земята и природата в урбанизираната среда, която обитаваме днес. Моделът на пещерата е едно от най-ранните сакрални пространства още от древността, свързан с почитането на различни божества (Богинята майка, Митра и различни християнски светци), а през 20. и 21. век е припознат като един от съвременните, актуални образи на сакралното пространство, търсещо по-голяма универсалност и автономност от световните религии.

„Новите мегалити“

Другата образност на скалата, създадена и използвана в древността за маркиране на сакрално място – мегалитите, също може да бъде открита претворена в съвременната архитектура.

Примерът, на който се спирам в тази статия е част от проект, наречен „Vatican Chapels“⁸, осъществен по време на архитектурното биенале във Венеция през 2018г., който предвижда изграждането на десет параклиса, възложени на десет архитектурни бюра, помолени да създадат своята интерпретация на съвременния параклис (Dal Co, Crespi, Tommasi 2019). Представената сграда (обр. 12. и 13.) е дело на португалеца Едуардо Соуто де Моура, който казва за своя храм: „... no it is not a chapel, not a sanctuary and in any case not a tomb“⁹ (Dal Co, Crespi, Tommasi 2019: 307). Това уточнение на автора говори най-вероятно за проблема с дефинирането на значението и търсенето на образа на съвременното сакрално пространство. То вече не е това, което сме свикнали да си представяме и да виждаме като християнски параклис.

Очевидна е приликата с долмените и древни храмове, но това, което цели Соуто де Моура е не да направи копие, а да създаде заградено пространство с нещо като олтар (Dal Co, Crespi, Tommasi 2019: 307) и най-вече с пейки край стената, където човек може да се отдаде на съзерцание. Лесната асоциация с древните долмени може би е търсен ефект, който да подскаже на подсъзнателно ниво, че това е сакрално пространство, но разминаването с типичната християнска архитектура казва, че то не е точно параклис.

⁶ Информацията за църквата, използвана в настоящата статия е от сайта на архитектурното бюро Herzog & de Meuron, www.herzogdemeuron.com. Благодаря на архитектите за предоставените материали за сградата, вкл. снимките от обр. 10 и 11.

⁷ Ebnöther, Ch., Flückiger, A., Markus, P. 2021.

⁸ На бълг. език: „Ватиканските параклиси“.

⁹ Превод от англ. език : „не, това не е параклис, нито светилище и в никакъв случай не е гробница“.

Изключителна простота може да се види в това архитектурно решение – едромасабни каменни блокове, изграждащи както обвивката, така и оскъдните елементи на интериора (обр. 13.). Масивността на стените, ограждащи съоръжението създават усещането за категорично присъствие на сградата на мястото си, което сякаш се пренася и върху посетителя, напомнящо му колко е важно да преживяваш осъзнато момента – тук и сега. Посланието на това пространство е формулирано от автора: „Things themselves know when they ought to happen”¹⁰. То се противопоставя на забързаността на ежедневието и „препускането“ на мисълта в днешно време, давайки сякаш „рецепта“ за спокойствие и душевен комфорт. Има и един жест към природата в образа на близко разположеното дърво – две стъпала, даващи посока за размисъл (обр. 12.).

12.

Обр. 12. Сградата на Едуардо Соуто де Моура от проекта *Vatican chapels*, остров Сан Джорджо Маджоре, гледана от вън, сн. А. Сърбова

13.

Обр. 13. Поглед във вътрешното пространство на параклиса на Едуардо Соуто де Моура от проекта *Vatican chapels*, остров Сан Джорджо Маджоре, сн. А. Сърбова

Пример от съвременната сакрална архитектура, който лесно може да бъде оприличен на мегалитна структура от античността е евангелисткия храм в Кацис, район Граубюнден в Швейцария (обр. 14. и 15.). Той е дело на архитектурно ателие Вернер Шмит¹¹. Построен е през 1997 г. Името му „Steinkirche”¹² напълно отговаря на облика му отвън. Той представлява едромасабна композиция от три овални обема, обвързани с дълъг паралелелепипед, който има комуникационна функция и е почти незабележим на заден план. Трите овалоида напомнят на древно светилище. В единия

¹⁰ Превод от англ. език: „Нещата си знаят кога трябва да се случат“.

¹¹ www.atelierschmidt.ch

¹² На бълг. език „Църквата – камък“.

Ъгъл на средновековна църква в центъра на с. Цуоц до Санкт Мориц, недалеч от Кацис, може да се види камък – езическо светилище от античността, с много сходна форма на процепените обеми на Steinkirche (обр. 16. и 17.). Цялата област Енгадин е осеяна със „следи“ от древността и митологията, явно намираща се в пълна хармония с местната архитектура. Видима е симбиозата на древните култови съоръжения както с християнските храмове наоколо, така и със съвременната архитектура.

14.

15.

Обр. 14., 15. Поглед към Steinkirche, Кацис, Швейцария, сн. А. Сърбова по проект, финансиран от Eea Grants.

16.

17.

Обр. 16., 17. Средновековна църква в центъра на с. Цуоц, Швейцария. В единия ъгъл на църквата се вижда древно светилище, сн. А. Сърбова по проект, финансиран от Eea Grants.

Завършвам със снимка на един от най-новите параклиси, построени в България (2023г.)¹³, в който също могат да бъдат открити както естетиката и въздействието на грубо обработения камък и едрия мащаб на мегалитните структури, така и препратки към древни духовни учения¹⁴. Разположен е в местността Рупите (в комплекса на Ванга), и бих го определила като едно от най-въздействащите съвременни сакрални пространства у нас¹⁵ (обр. 18. и 19.).

¹³ В съпътстващата табела е посочено, че „Параклисът е създаден в памет на пророчицата Ванга през 2023 година от фондация „Ванга“ по идея и с безвъзмездния труд на Димитър Вълчев, Светлин Русев и Емил Попов“.

¹⁴ Виiram асоциации, които могат да бъдат направени между елементи от параклиса и древни символи, например венецът, напомнящ на слънце (Дионис, Хелиос и др.) или крилото от декорацията на входа, поражащо асоциация с древно египетско божество.

¹⁵ Параклисът от Рупите ще бъде разгледан в отделна моя статия.

18.

19.

Обр. 18. и 19. Параклисът в Рупите, България – поглед отвън и от интериора, сн. А. Сърбова

Представените сакрални пространства са само част от примерите, които се създават в съвременната архитектура и изкуство с ясна препратка към древни култови места и съоръжения. Посланията, които могат да бъдат открити в тях смятам, че са сходни и обикновено свързани с необходимостта от духовно преживяване без посредник, отвъд канони и догми, по-скоро базирани на преоткриване на връзката с природата, търсене на силата на стихииите и на първичното усещане за сакралност. Те откликват на нуждата от „заземяване“ в духовен аспект и хармонизиране с ритъма на природата и предоставят възможността за „докосване“ до вселенската мъдрост, до древното познание и интуиция. Предразполагат към забавяне на темпото на живот, на вечното търсене и обърканост за житейската посоката. За постигане на това философско смирение и спокойствие, в което се състои сакралното преживяване в тези пространства, авторите им се обръщат към древни архитектурни модели като пещерата или мегалитните структури, в които скалата е основен изграждащ, но и смислов елемент.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Александров, О. 2011: За символиката на пещерата в култа към Митра. – В: (ред.) Дончева И., Мандова-Стоянова И., Радославова Л. SOCIETAS CLASSICA Култури и религии на Балканите, в Средиземноморието и Изтока. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 41–56. [Aleksandrov, O. 2011: Za simbolikata na peshterata v kulta kam Mitra. – V: (red.) Doncheva I., Mandova-Stoyanova I., Radoslavova L. SOCIETAS CLASSICA Kulturi i religii na Balkanite, v Sredizemnomoriето i Iztoka. Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, Veliko Tarnovo, 41–56.]

Венедиков, И., Фол, А. 1976: Тракийски паметници Том I. Мегалитите в България. Изд. Наука и изкуство, София. [Venedikov, I., Fol, A. 1976: Trakiyski pametnitsi Tom I. Megalitime v Bulgariya. Izd. Nauka i izkustvo, Sofiya]

Генов, А. 2018: Обожествената природа. Сакрализираните пещери като алегория на отвъдното. – В: (ред.) Лозаова, В., Порталски, А. Thracia XXIII, ИБЦТ – БАН, София, 189–200. [Genov, A. 2018: Obozhestvenata priroda. Sakraliziranite peshteri kato alegoriya na otvadnoto. – V: (red.) Lozaova, V., Portalski, A. Thracia XXIII, IBTST – BAN, Sofiya, 189–200.]

Елиаде, М. 2012: Трактат по история на религиите, изд. Изток – Запад, София. [**Eliade, M. 2012:** Traktat po istoriya na religiite, izd. Iztok – Zapad, Sofiya.]

Омир. 1971: Одисея. Превод: Георги Батаклиев. Изд. Народна култура, София. [**Omir. 1971:** Odiseya. Prevod: Georgi Batakliev. Izd. Narodna kultura, Sofiya.]

Порфирий. 2000: Пещерата на нимфите. Превод: В. Маринов. Библиотека 48, София. [**Porfiriy. 2000:** Peshterata na nimfite. Prevod: V. Marinov. Biblioteka 48, Sofiya.]

Сърбова, А. 2017: Антични култови сгради и техните съвременни архиектурни аналози, дисертационен труд към ИИИЗк, БАН, София. [**Sarbova, A. 2017:** Antichni kultovi sgradi i tehните savremenni arhiekuturni analozi, disertatsionen trud kam IIIzk, BAN, Sofiya.]

Сърбова, А. 2022: Базиликата на Льо Корбузие в La Sainte Baume. Архитектурен паралел с тракийските култови сгради. – В: THRACIA XXVI, XXVI, БАН, 2022, 187–209. [**Sarbova, A. 2022:** Bazilikata na Lyo Korbuuzie v La Sainte Baume. Arhitekturen paralel s trakiyskite kultovi sgradi. – V: THRACIA XXVI, XXVI, BAN, 2022, 187–209.]

Фол, В. 2000: Мегалитни и скално-изсечени паметници в Древна Тракия. УИ „Св. Климент Охридски“, София. [**Fol, V. 2000:** Megalitni i skalno-izsecheni pametnitsi v Drevna Trakiya. UI „Sv. Kliment Ohridski“, Sofiya.]

Фол, В. 2007: Скални топоси на вяра в Югоизточна Европа и в Мала Азия през древността = Studia Thracica 10, Институт по тракология „Проф. Александър Фол“, София. [**Fol, V. 2007.** Skalni toposi na vyara v Yugoiztochna Evropa i v Mala Aziya prez drevnostta = Studia Thracica 10, Institut po trakologiya „Prof. Aleksandar Fol“, Sofiya.]

Фон Франц, М. 2002: Процесът на индивидуация. – В: Юнг К. Г., Фон Франц М.-Л., Хендерсън Дж., Якоби Й., Яфе А., Леге Артис, Плевен, 181–280. [**Fon Frants, M. 2002:** Protsesat na individuatsiya. – V: Yung K. G., Fon Frants M.-L., Hendersan Dzh., Yakobi Y., Yafe A., Lege Artis, Pleven, 181–280.]

Юнг К. Г., Фон Франц М.-Л., Хендерсън Дж., Якоби Й., Яфе А. 2002: Човекът и неговите символи, Леге Артис, Плевен. [**Yung, K. G., Fon Frants M.-L., Hendersan Dzh., Yakobi Y., Yafe A. 2002:** Chovekat i negovite simvoli, Lege Artis, Pleven.]

Яфе А. Символиката във визуалните изкуства. – В: Юнг К. Г., Фон Франц М.-Л., Хендерсън Дж., Якоби Й., Яфе А., Леге Артис, Плевен, 281–352. [**Yafe, A.** Simvolikata vav vizualnite izkustva. – V: Yung K. G., Fon Frants M.-L., Hendersan Dzh., Yakobi Y., Yafe A., Lege Artis, Pleven, 281–352.]

Cavarra Britton K. 2010: Constructing the Ineffable: Contemporary Sacred Architecture. Yale University Press, New Haven.

Chevalier J., Gheerbrant A. 1996: The Penguin Dictionary of SYMBOLS, Penguin Books.

Ebnöther, Ch., Flückiger, A., Markus, P. 2021: Zillis von der spätantiken Kulthöhle zum frühmittelalterlichen Bestattungsort, Archäologie Graubünden – Sonderheft 10, Somedia Production AG/Somedia Buchverlag, Glarus/Chur Edition; Archäologischer Dienst Graubünden; Universität Bern, Institut für Archäologische Wissenschaften, Abteilung Archäologie der Römischen Provinzen; Autorinnen und Autoren Chur 2021.

Grispan, S. 2013: The Temple and the Universe. – In: FAmagazine – ISSN 2039-0491 22 – maggio/may 2013.

Dal Co F., Crespi G., Tommasi F. 2019: Vatican Chapels. Holy See Pavilion 2018. Electaarchitecture.

Le Corbusier 1995: Le Corbusier Oeuvre complete, 8 Bde., Bd.6, 1952–1957, Boesiger W. (ed.), Verlag für Architektur (Artemis), Zürich.

Not Vital 2020: Not Vital: SCARCH. Hauser & Wirth Publishers.

Ronnberg, A., Martin, K. 2010: The Book of Symbols. Reflections on Archetypal Images. Taschen. Köln.

Samuel F., Linder-Gaillard I. 2013: Sacred Concrete. The Churches of Le Corbusier, Birkhäuser, Basel, 2013.

Scully, V. 2010: The Earth, The Temple, And Today – In: (ed.) Cavarra Britton K. Constructing the Ineffable: Contemporary Sacred Architecture. Yale University Press, New Haven, 26–47.

www.atelierschmidt.ch

www.herzogdemeuron.com

www.notvital.com